

KARL
RAHNER

PISMA WYBRANE
TOM 1

WYBÓR TEKSTÓW I PRZEKŁAD
GRZEGORZ BUBEL SJ

WYDAWNICTWO WAM
KRAKÓW 2005

Tytuł oryginału
Schriften zur Theologie

© by Deutsche Provinz der Jesuiten, München

© Wydawnictwo WAM, 2005

Przygotowanie do druku
Barbara Cabała

Projekt okładki
Robert Guzik
Studio BalogArt

ISBN 83-7318-400-7

NIHIL OBSTAT. Prowincja Polski Południowej Towarzystwa Jezusowego,
ks. Krzysztof Dyrek SJ, prowincjał. Kraków 14 czerwca 2004 r., l.dz. 247/04.

WYDAWNICTWO WAM

ul. Kopernika 26 • 31-501 KRAKÓW
tel. (012) 62 93 200 • fax (012) 429 50 03
e-mail: wam@wydawnictwowam.pl

DZIAŁ HANDLOWY

tel. (012) 62 93 254, 62 93 255, 62 93 256; (012) 423 75 00
fax (012) 430 32 10
e-mail: handel@wydawnictwowam.pl

Zapraszamy do naszej KSIĘGARNI INTERNETOWEJ
<http://WydawnictwoWam.pl>

Drukarnia Wydawnictwa WAM
ul. Kopernika 26 • 31-501 Kraków

WPROWADZENIE

Marzec 2004 r. był w świecie teologii poświęcony osobie i twórczości Karla Rahnera SJ. 5 marca minęła 100. rocznica urodzin niemieckiego teologa, zaś 30 marca obchodzono uroczyste 20. rocznicę jego śmierci. Bez cienia przesady można stwierdzić, że żaden inny teolog, piszący w języku niemieckim, nie wpłynął w tak wielkim stopniu na rozwój teologii katolickiej XX wieku, jak właśnie Karl Rahner. Cokolwiek nie powiedziano by na jego temat, jest niezaprzeczalnym faktem, że Karl Rahner należy do najwybitniejszych teologów katolickich ubiegłego stulecia. Świadczy o tym zarówno jego olbrzymi dorobek naukowy, sięgający liczby czterech tysięcy tytułów, jak i ponad 1800 monografii, poświęconych w całości jego osobie oraz jego teologii. Oprócz tekstów, które Rahner napisał, a które z reguły były publikowane w formie artykułów, będących zapisem jego konferencji i wykładów wygłaszanych w różnych środowiskach, przy znaczącym udziale Rahnera powstały tak znane dzieła teologiczne, jak: *Lexikon für Theologie und Kirche*, *Sacramentum Mundi*, *Mysterium Salutis*, *Kleines Theologisches Wörterbuch*, *Handbuch der Pastoraltheologie*, seria wydawnicza *Quaestiones disputatae* oraz posoborowe czasopismo teologiczne *Concilium*. Olbrzymią rolę odegrał również Rahner podczas obrad Soboru Watykańskiego II. Uczestnicząc od początku w jego przygotowaniach jako prywatny doradca kard. Königa, w roku 1962 został mianowany przez papieża Jana XXIII oficjalnym teologiem soborowym. W ten sposób wiele z jego nowatorskich idei teologicznych przeniknęło do tekstów i ducha ostatniego Soboru. Osobowy i historyczno-zbawczy aspekt pojęcia Objawienia w Konstytucji dogmatycznej *Dei verbum*; rozumienie Kościoła jako „sa-

kramentu” zbawienia w Konstytucji dogmatycznej *Lumen gentium*; pozytywny stosunek do „niechrześcijan” tak w *Lumen gentium* 16, jak i szczególnie w Konstytucji pastoralnej *Gaudium et spes*; oraz idea wolności religijnej w Deklaracji *Dignitatis humanae* – oto niektóre tylko bardziej znaczące przykłady wkładu Rahnera i jego teologii w teksty Soboru Watykańskiego II.

W czasie jego życia oraz po śmierci teologia Rahnera, nie tylko w obszarze niemieckojęzycznym, znajdowała wielu zwolenników. Jego idee teologiczne były inspiracją i pomocą teologiczną i duchową dla wielu ludzi, z których duża część nie parała się nigdy zawodowo teologią. Jednocześnie jego krytyczny, otwarty styl wypowiedzi na temat dogmatów wiary i wypowiedzi Magisterium Kościoła budził w wielu środowiskach kościelnych i teologicznych niechęć, niezrozumienie i nie zawsze zasłużoną krytykę. Symptomatyczne jest, że do najzagorzalszych krytyków teologii Karla Rahnera należał inny wybitny teolog katolicki ubiegłego stulecia – Hans Urs von Balthasar. To wszystko sprawiało, że w okresie posoborowym Karl Rahner, zwłaszcza w krajach niemieckojęzycznych, cieszył się niekwestionowanym autorytetem. Ten autorytet, pomimo upływu czasu, nie przeminał do dzisiaj. Przed laty Joseph Ratzinger w recenzji omawiającej *Podstawowy wykład wiary* Rahnera napisał: „Książka znaczącego formatu wzywa zawsze do dyskusji. „Podstawowy wykład wiary” Rahnera jest tego rodzaju publikacją. Książka ta, jak już wspomniałem, jest napisana z tą samą pasją poznania, z jaką Anzelm z Canterbury usiłował wydedukować chrześcijaństwo za pomocą *rationibus necessariis*. Nawet jeśli ktoś nie jest w stanie w całości przyjąć „pojęcie chrześcijaństwa”, które wypracował Rahner, to jednak znajdzie w nim jasną wizję tego, co chrześcijańskie, wobec której – bez względu na pozytywne czy negatywne nastawienie – nie sposób przejść obojętnie. Należy wyrazić wdzięczność, że Rahner jako owoc wszystkich jego wysiłków stworzył tę imponującą syntezę, która pozostanie źródłem inspiracji również wtedy, gdy większość współczesnej twórczości teologicznej popadnie w zapomnienie”¹. Okres dwudziestu lat po śmierci Karla Rahnera ukazuje jednoznacznie, że zapomnienie nie grozi ani jego osobie, ani jego teologii, nawet jeśli niektóre z tekstów Rahnera okryła patyna nieubłagania upływającego czasu.

¹ J. Ratzinger, *Vom Verstehen des Glaubens. Anmerkungen zu Rahners Grundkurs des Glaubens*, w: *ThRv* 74 (1978), 177-186.

Pisma wybrane Karla Rahnera (Tom I)

Większość twórczości teologicznej Karla Rahnera to artykuły, konferencje i wykłady opublikowane w jego *Schriften zur Theologie* w latach 1954-1984. Dzieło to, wydane w 16 tomach, liczy około 8000 stron. Teksty te ukazują dobrze szerokość zainteresowań niemieckiego teologa. Podejmuje on w nich różnorakie zagadnienia i problemy z dziedziny teologii dogmatycznej, pastoralnej, moralnej oraz z duchowości. Obok publikacji teologicznych w sensie ścisłym w *Pismach teologicznych* Rahnera można znaleźć liczne teksty o charakterze duszpasterskim, pobożnościowym, jak również wypowiedzi na temat aktualnych ówczesnie wydarzeń z życia Kościoła powszechnego i niemieckiego. Pomimo upływu czasu większość z tych publikacji zachowuje nadal swą wagę, pozwalając czytelnikowi na głębsze poznanie specyfiki metody i założeń teologicznych niemieckiego teologa. Niestety, do tej pory teksty te były niedostępne dla polskiego czytelnika. Starając się, przynajmniej w niewielkim stopniu, zapełnić tę istotną „lukę” na polskim, teologicznym rynku wydawniczym, pragniemy udostępnić polskiemu czytelnikowi niewielki wybór tekstów K. Rahnera, opublikowanych w jego *Schriften zur Theologie*. Wybór ten, opublikowany w dwóch tomach, obejmuje w sumie 32 publikacje niemieckiego jezuitę. Teksty te, napisane w różnym okresie i cechujące się różnorakim „ciążarem” gatunkowym (od artykułów specyficznie teologicznych do konferencji popularyzujących trudne kwestie teologiczne), można ogólnie objąć szerokim mianem teologii dogmatycznej. W zamierzeniu autora wyboru teologicznych tekstów Rahnera publikacje te obejmują zagadnienia charakterystyczne dla jego teologii, wybrane kwestie z dziedziny teologicznej, jaką jest nauka o Bogu, istotne refleksje natury chrystologicznej, niektóre aspekty z eschatologii, eklezjologii, mariologii i teologii sakramentów. Niewątpliwie wybór tekstów, proponowanych w obu tomach, może wydawać się dla znawcy teologii Rahnera nieco kontrowersyjny. W *Schriften zur Theologie* znajduje się bowiem wiele innych tekstów teologicznych niemieckiego jezuitę, które w równym stopniu zasługiwałyby na uwzględnienie w proponowanym wyborze. Stosunkowo niewielkie ramy tego wyboru oraz troska o pewną jednorodność proponowanych tekstów były jednak głównym powodem takiej, a nie innej, selekcji tekstów niemieckiego teologa. Dlatego też obok publikacji „programowych”, o dużym znaczeniu teologicznym, znalazły się w wyborze również teksty nieco mniej znane, które jednak dobrze pasują do całości dokonanego wyboru tekstów.

Pierwszy tom *Pism wybranych* K. Rahnera obejmuje 16 jego publikacji, ujętych w trzech działach: *Zagadnienia fundamentalne*, *Nauka o Bogu* oraz *Chrystologia*. Pierwszy dział tworzą artykuły, poruszające te aspekty teologii Rahnera, które w dużym stopniu cechowały całą jego refleksję teologiczną. I tak pierwszy artykuł *Wyzwanie postawione przed teologią przez Sobór Watykański II*, napisany tuż po zakończeniu Soboru, prezentuje wizję teologii posoborowej i rozumienie jej znaczenia ze strony niemieckiego teologa. Pomimo upływu prawie czterdziestu lat od napisania tego artykułu tekst ten pozostaje nadal w wielu punktach aktualny, a postulaty wysunięte wówczas przez Rahnera zmuszają do refleksji nad drogą, jaką przebyła teologia katolicka od tamtego okresu. W programowym artykule *Teologia i antropologia*² jezuita niemiecki uzasadnia z kolei nieodzowność oraz teologiczne podstawy swego „zwrotu” antropologicznego w teologii. Odpowiadając na zarzut, że jego metoda teologiczna oznacza redukcję teologii do antropologii, Rahner ukazuje podstawy swej metody transcendentalnej, teologiczno-filozoficzne racje jej użycia oraz konsekwencje wynikające z jej zastosowania dla teologii dogmatycznej. W ujęciu niemieckiego jezuitę antropologiczny punkt wyjścia teologii nie przeciwstawia się jej teocentrycznemu charakterowi, lecz stanowi nieodzowną podstawę do uchwycenia egzystencjalnego doświadczenia konkretnego człowieka, w jego całościowej relacji do samego siebie, Boga i świata. Fundamentalne doświadczenie transcendentalne samego siebie, które staje się udziałem każdego człowieka, jest bowiem na różnym poziomie rzeczywistego poznania doświadczeniem niepojętego Boga, prowadzącym człowieka do udziału w Jego transcendentnej rzeczywistości. Tym samym w ramach metody transcendentalnej Rahnera antropocentryzm i teocentryzm teologii nie jawią się jako przeciwieństwa, lecz jako dwie strony jednej rzeczywistości. Trzeci artykuł pierwszego działu zatytułowany *Filozofia i filozofowanie w teologii* zajmuje się istotnym problemem wzajemnej relacji między filozofią a teologią w ramach refleksji teologicznej. Analizując współczesną sytuację teologii, Rahner zakłada nadal konieczność naukowej refleksji „przedteologicznej” jako nieodzownego warunku rozwoju myśli teologicznej. Wobec istniejącego pluralizmu filozoficznego, jaki charakteryzuje obecną epokę,

² Tłumaczenie polskie artykułu *Teologia i antropologia* ukazało się po raz pierwszy za sprawą A. Kłoczowskiego w: *Znak* 21 (1969), 1533-1551. Z uwagi na niekompletność pierwszego tłumaczenia oraz na programowy charakter tego tekstu publikujemy go jednak również w naszym wydaniu *Pism wybranych* Karla Rahnera.

teologia winna jednak uwzględnić istniejący pluralizm oraz zaakceptować go jako element własnej refleksji. Fakt ten oznacza równocześnie konieczność akceptacji pluralizmu teologicznego oraz powstanie nowej sytuacji w teologii, której w odpowiedni sposób musi stawić czoło Urząd Nauczycielski Kościoła. Według Rahnera, podstawową konsekwencją nowej sytuacji w pluralistycznym świecie będzie również fakt, że w przyszłości podstawowym partnerem do dialogu dla teologii będą nade wszystko pluralistyczne nauki wraz z tym rodzajem rozumienia egzystencji, które one oferują w sposób bezpośredni lub pośredni. Kolejny artykuł *Historia dogmatów i teologii z wczoraj na dziś*, napisany w drugiej połowie lat siedemdziesiątych, dotyczy istotnego zagadnienia rozwoju dogmatu katolickiego, a co za tym idzie rozwoju samej teologii. Artykuł ten, nie unikając kontrowersyjnych tez, pozwala spojrzeć na dogmat wiary jako rzeczywistość ciągle żywą, wymagającą stałej interpretacji w imię żywej wiary wspólnoty Kościoła, która w konkretnej sytuacji historycznej pragnie dać świadectwo jedynej Prawdzie. To zadanie wymaga jednak, zdaniem Rahnera, właściwych teologicznych metod interpretacyjnych, które umożliwią zachowanie właściwych proporcji między wiernością Tradycji a nieodzownością aktualizacji prawd wiary wyznawanych przez wspólnotę Kościoła. Ustalenie jednoznacznych kryteriów dla ciągle nowej interpretacji dogmatu mogłoby też – zdaniem niemieckiego teologa – przyczynić się do polepszenia relacji między Magisterium Kościoła a teologami, stawiającymi czasem kontrowersyjne tezy. W gruncie rzeczy Rahner nie ma jednak wielkich złudzeń. Podobnie jak w przeszłości, rozwój dogmatu i teologii będzie następował pośród napięć, konfliktów i wewnętrznych tarć, nawet jeśli postawa dialogu oraz tolerancji winna przyczynić się do większej otwartości na dyskusję teologiczną nad proponowanymi poglądami. Zainteresowanie polskiego czytelnika powinien wzbudzić również kolejny artykuł opublikowany pod symptomatycznym tytułem *Podstawowy wykład wiary*. W publikacji tej Rahner uzasadnia cel swego dzieła, które ukazało się pod tym samym tytułem³, oraz podaje podstawowe kryteria interpretacji intencji, jakie skłoniły go do jego napisania. Jednocześnie ustosunkowuje się do niektórych zarzutów, jakie zostały mu postawione z różnych stron po jego publikacji. Wreszcie ostatni artykuł proponowany w tym dziale porusza zagadnienia „anoniimowych chrześcijan”, czyli tezy, która była konsekwencją transcendental-

³ Polskie wydanie tej fundamentalnej pozycji K. Rahnera: *Podstawowy wykład wiary*, tłum. T. Mieszkowski, PAX, Warszawa 1987.

nej metody Rahnera i która wywołała burzliwą dyskusję nie tylko pośród teologów. Rahner wielokrotnie wypowiadał się na ten temat. W naszym wydaniu publikujemy tekst *Uwagi na temat problemu „anonimowego chrześcijanina”*, który ukazał się na początku lat siedemdziesiątych, czyli w czasie, gdy dyskusja nad tym zagadnieniem była już w zaawansowanej fazie. W publikacji tej teolog niemiecki ustosunkowuje się do stawianych mu zarzutów oraz nakreśla teologiczne podstawy swej tezy, a także możliwości i granice jej zastosowania w zgodności z katolickim dogmatem wiary.

Drugi dział poświęcony jest nauce o Bogu. Otwiera go krótki tekst *O spe cyficznie chrześcijańskiego pojęcia Boga*, który Rahner wygłosił pod koniec życia w ramach jednej ze swych licznych konferencji. W kontekście dialogu chrześcijaństwa z pozostałymi religiami świata Rahner w charakterystyczny dla siebie sposób ukazuje złożoność zagadnienia oraz nieodwołność postrzegania go w perspektywie powszechnej woli zbawczej Boga wobec każdego człowieka, poszukującego zbawienia. Kolejny tekst *Pytanie człowieka o sens w obliczu absolutnej tajemnicy Boga* wprowadza czytelnika w centrum teologii Rahnera, jakim jest doświadczenie ludzkiego bytu w jego fundamentalnej relacji z niepojętym Innym, którym jest objawiający się w historii stworzenia i zbawienia Bóg. Ostatecznie to właśnie Bóg, ukryty w samym wnętrzu ludzkiego istnienia, jest najbardziej wewnętrzną tajemnicą człowieka, który wezwany jest do jej nieustannego, egzystencjalnego odkrywania. W koncepcji Rahnera ostateczne spełnienie sensu ludzkiego istnienia może nastąpić jedynie poprzez przyjęcie niepojętości Boga w postawie wolności i miłości wobec Jego zbawczego działania, które przenika całą historię ludzkości. W tekście tym uwydatnia się również charakterystyczny rys teologii Rahnera, który polega na wzajemnym przenikaniu się teologicznej i duszpasterskiej refleksji. Kolejny artykuł prezentowany w tym dziale to napisany jeszcze w latach pięćdziesiątych tekst *Uwagi na temat dogmatycznego traktatu „De Trinitate”*. W artykule tym Rahner, polemizując z dominującą wówczas teologią neoscholastyczną, wysuwa postulaty nowego rozumienia istoty traktatu trynitarnego, który umieszcza w centrum teologii katolickiej. Fakt, że nauka o Trójcy jest podstawowym misterium zbawczym w chrześcijaństwie, powinien wyrażać się jednoznacznie w całościowej strukturze teologicznej refleksji. Jednocześnie w artykule tym jezuita niemiecki formułuje i uzasadnia teologicznie podstawy swego słynnego aksjomatu trynitarnego, który podkreśla tożsamość Trójcy „ekonomii” zbawienia i Trójcy immanentnej. Interesującym uzupełnieniem problematyki podejmowanej w tym artykule jest

ostatnia publikacja w tym dziale *Uwagi na temat nauki o Bogu w dogmatyce katolickiej*. Artykuł ten podejmuje treści omówione we wcześniejszej publikacji i jednocześnie ukazuje nową perspektywę metafizycznej refleksji o Bogu, uwzględniającą kontekst kulturowy, w którym żyje współczesny człowiek.

Ostatni dział pierwszego tomu zawiera sześć chrystologicznych tekstów Rahnera. Pierwszy, niewielki tekst *Jezus Chrystus – sens życia* ukazuje egzystencjalne znaczenie, ale także granice chrześcijańskiej odpowiedzi na tego rodzaju wyznanie. Według teologa niemieckiego również pełna wiary odpowiedź chrześcijanina może jedynie wezwać do tego, aby nieskończone pragnienie spełnionego sensu człowieka zawierzyć niepojętej tajemnicy Boga w zdecydowanej, pełnej nadziei wierze. Ten, stosunkowo prosty tekst ukazuje dobrze, jak istotna w teologii Rahnera była – przy całym szacunku dla dogmatu chrystologicznego – egzystencjalna relacja do Jezusa Chrystusa, przyjętego wiarą jako osobiste spotkanie z Bogiem przynoszącym w Nim zbawienie. Interesujący z chrystologicznego punktu widzenia jest następny artykuł Rahnera *Kościelna chrystologia między egzegezą a dogmatyką*. W tekście tym jezuita niemiecki, szukając wspólnej płaszczyzny dla refleksji dogmatycznej i rezultatów badań egzegetycznych, uzasadnia znaczenie Jezusa historycznego dla chrystologii dogmatycznej. Jego zdaniem, wystarczającą podstawą dla chrystologii kościelnej jest uznanie faktu, że Jezus przedpaschalny pojmował siebie jako absolutne, eschatologiczne wydarzenie zbawcze oraz jako absolutnego Pośrednika zbawienia. Nie przeczy to jednocześnie temu, że rozumienie samego siebie ze strony Jezusa posiadało określoną historię. Historia ta osiągnęła swą ostateczną pełnię dopiero w zmartwychwstaniu Jezusa i na tej podstawie stała się ostatecznie wiarygodna dla nas. Kolejny artykuł Rahnera *Dwa podstawowe typy chrystologii* jest krótkim, syntetycznym przedstawieniem dwóch podstawowych modeli chrystologicznych, które, zdaniem teologa niemieckiego, występują w różnych odmianach w historii dogmatu chrystologicznego. W tekście tym Rahner rozróżnia między typem historiozbawczym, czyli chrystologią „oddolną”, a typem metafizycznym, czyli „chrystologią zstępującą”. Przedstawiając zasadność obu typów chrystologicznych, jezuita niemiecki ukazuje wzajemny stosunek między dwoma typami podstawowymi oraz analizuje znaczenie i wiarygodność obu typów dla duszpasterskiego przepowiadania Ewangelii. Następny artykuł Rahnera *O Wcieleniu* pochodzi z lat pięćdziesiątych. W tym niełatwym tekście Rahner szuka w Bogu warunków możliwości Wcielenia, czyli tego, że Bóg stał się czło-

wiekem. W koncepcji Rahnera akt stworzenia człowieka jest istotnym warunkiem możliwości Wcielenia Syna. Jednocześnie teolog niemiecki polemizuje z twierdzeniem teologii scholastycznej, że każda Osoba Boska mogła stać człowiekiem. Akt Wcielenia odpowiada bowiem wewnętrznemu życiu Boga i dlatego Wcielenie mogło dokonać się jedynie w osobie Syna. Wcielenie Syna, które jest tajemnicą wiary, jest w swej najgłębszej istocie najpełniejszym objawieniem tajemnicy człowieka. Kolejny artykuł *Jeden Pośrednik i różnorodność pośrednictw* dotyczy zagadnienia istotnego dla dialogu ekumenicznego z Kościołami wywodzącymi się z Reformacji. W tekście tym chodzi bowiem o problem jedyności pośrednictwa zbawczego Chrystusa w jego relacji do innych form pośrednictwa osobowego (Maryja, święci) występujących w historii zbawienia i we wspólnocie Kościoła. W swych rozważaniach Rahner przedstawia teologiczne uzasadnienie pojmowania Pośrednictwa Chrystusa jako eschatologicznie doskonałego i jedynego w swym rodzaju „przypadku” ludzkiej więzi wspólnotowej przed Bogiem i solidarności zbawczej wszystkich ludzi. Przy zachowaniu jedyności Pośrednictwa Chrystusa inne formy pośrednictwa osobowego znajdują swe teologiczne uzasadnienie jako wyraz wspólnotowej więzi i solidarności zbawczej między ludźmi, którzy czerpiąc siłę z Chrystusa, jedynego Pośrednika zbawienia, współdziałają w dziele zbawczym Boga. Ostatnia publikacja nosi tytuł *Pojednanie i idea zastępstwa*. Tekst ten jest zapisem wykładu wygłoszonego 20 listopada 1982 roku w Stuttgarcie z okazji sesji pod tytułem: „Maksymilian Kolbe i moc przebaczenia”. Refleksja na temat idei pojednania oraz związanego z nią rozumienia ludzkiej winy stała się tu dla Rahnera okazją do rozważań nad niepojętością Bożego przebaczenia. W ramach tej refleksji teolog niemiecki przeprowadza interesującą analizę soteriologicznej koncepcji związanej z biblijną ideą zastępstwa. W ujęciu Rahnera solidarność zbawcza Jezusa z nami, której obiektywnym wyrazem jest Jego śmierć na krzyżu, jest nieprzemijającą podstawą solidarności wzajemnej między ludźmi, która wyraża się konkretnie we wzajemnej odpowiedzialności za siebie. W ostatecznym wymiarze oznacza to, że zbawienie każdego człowieka, nawet jeśli jest nade wszystko aktem jego wolności, pozostaje także zawsze darem miłości i wierności wszystkich ludzi w ramach całej historii ludzkości.

Wszystkie teksty, które znajdują się w pierwszym tomie *Pism wybranych*, dają czytelnikowi obraz metody teologicznej Rahnera, jego – czasem skomplikowanego – sposobu formułowania myśli oraz pozwalają lepiej pojąć znaczenie jego teologii dla rozwoju refleksji teologicznej ubiegłego

stulecia. Teologia Rahnera jest bowiem teologią, która poprzez stawianie istotnych i odważnych pytań, zmusza czytelnika do myślenia i refleksji. Rahner nie zadowala się bowiem prostymi odpowiedziami na istotne kwestie, lecz z odwagą, otwierając nowe drogi, szuka uzasadnienia dla wiary, która również we współczesnym świecie wymaga zrozumienia. Przedstawione w tym tomie publikacje, pomimo trudnego języka, w jakim są napisane, potrafią przykuć uwagę czytelnika, który będzie w stanie przedrzeć się przez początkowe trudności, na jakie napotka podczas ich lektury. Jednocześnie teksty te wydają się pomocnym materiałem nie tylko do samodzielnych przemyśleń, ale nade wszystko do wspólnej refleksji nad nimi w ramach seminariów akademickich, przybliżających studentom myśl teologiczną Rahnera.

Kilka uwag na temat polskiego tłumaczenia

Styl i język, w jakim K. Rahner pisał swe teksty, jest przez wielu uważany za przykład hermetycznego teologicznego języka, do którego niełatwo wedrzeć się temu, kto nie posiada odpowiedniego „klucza”, otwierającego bramy rozumienia jego skomplikowanych tekstów. Język ten, pełen neologizmów oraz fachowych terminów filozoficznych i neoscholastycznych, odznacza się rzeczywiście wysokim stopniem abstrakcji i trudnością terminologii, którą niełatwo jest zgłębić przeciętnemu czytelnikowi. Również styl jego pisarstwa, charakteryzujący się „niekończącymi” się zdaniami, nie ułatwia czytelnikowi łatwego przyswojenia sobie jego poglądów. Jak zauważa słusznie ks. Ignacy Bokwa, styl wypowiedzi Rahnera przypomina „sytuację człowieka, który znalazłszy się w obcym mieście, pyta o drogę do stacji kolejowej, przejawiając przy tym głębokie pragnienie uzyskania odpowiedzi: „Prosto!”. W rzeczywistości droga bowiem będzie skręcać w lewo i prawo, prowadzić podziemnymi przejściami i nadziemnymi kładkami dla pieszych. Te ostatnie elementy odpowiadają zdaniom wtrąconym i pobocznym, których jest bardzo wiele w stylu pisarskim Karla Rahnera”⁴. Ten złożony, wysoce skomplikowany styl pisarstwa Rahnera, potęguje również używany przez teologa niemieckiego język niemiecki, który – nawet przy najlepszej woli – trudno określić jako „poprawny” stylistycznie. Fakt

⁴ I. Bokwa, *Wprowadzenie do teologii Karla Rahnera*, Biblos, Tarnów 1996, s. 85.

ten obrazuje najlepiej żartobliwa wypowiedź Hugo Rahnera SJ, który dostrzegając „językowe” trudności brata, stwierdził, że kiedy będzie już na emeryturze, to postara się o przetłumaczenie dzieł Karla z niemieckiego na... niemiecki.

Wszystkie te trudności stylistyczne i językowe dochodzą szczególnie do głosu podczas tłumaczenia publikacji Karla Rahnera na język obcy. Jako tłumacz wielokrotnie stawałem bezradny wobec terminologii i hermetycznego stylu teologii Rahnera, długo szukając najwłaściwszych odpowiedników w języku polskim. Cechą charakterystyczną tłumaczenia tekstów Rahnera było również nieustanne napięcie między wiernością oryginałowi (a co za tym idzie próbą zachowania oryginalnego stylu wypowiedzi) a uwzględnieniem potrzeby jego zrozumiałości przez polskiego czytelnika. Dużą pomocą w tym zadaniu były dla mnie tłumaczenia powyższych tekstów Rahnera na język angielski i włoski. Pozwoliły mi one uniknąć niektórych pomyłek oraz wprowadzić pewne korekty stylistyczne do tłumaczenia, które czynią je bardziej płynnym i zrozumiałym. Jednocześnie inne tłumaczenia obcojęzyczne utwierdziły mnie w przekonaniu, że tłumaczenie tekstów Rahnera na język polski – podobnie jak ma to miejsce w tekstach oryginalnych – nie może być tłumaczeniem stylistycznie do końca „poprawnym”. Tego rodzaju zabieg nie odpowiadałby bowiem oryginalnemu, „chropawemu” stylowi pisarstwa niemieckiego jezuitę.

Pomimo setek godzin poświęconych tłumaczeniu oraz niezliczonym korektom zdaję sobie sprawę, że tłumaczenie to jest dalekie od doskonałości. Niektóre z wątpliwości, które pojawiały się podczas tłumaczenia, a które dotyczyły zarówno terminologii, jak i stylu, pozostały również po jego zakończeniu. Dlatego też będę osobiście wdzięczny za wszystkie krytyczne uwagi od znawców teologii Rahnera, które pomogą zniwelować wszystkie, ewentualne błędy terminologiczne i stylistyczne podczas drugiego wydania jego *Pism wybranych*. Na koniec pragnę wyrazić serdeczne podziękowanie ks. dr. Jerzemu Seremakowi SJ, który był towarzyszem wspólnej „drogi”, a którego rady i intuicje były dla mnie olbrzymią pomocą podczas mojej fascynującej „przygody” z Karlem Rahnerem, która jeszcze nie dobiegła końca.

Warszawa, 30.03.2004 r.

W dwudziestą rocznicę śmierci K. Rahnera
ks. dr Grzegorz Bubel SJ

ZAGADNIENIA
FUNDAMENTALNE

WYZWANIE POSTAWIONE PRZED TEOLOGIĄ PRZEZ SOBÓR WATYKAŃSKI II¹

Zagadnienia, poruszanego w tym artykule, nie zamierzamy utrzymywać zbyt długo w pewnego rodzaju dwuznaczności. Istotne jest tu dla nas pytanie: czy Sobór Watykański II jest dla teraźniejszej i przyszłej pracy teologa decydującym punktem orientacyjnym, czy też nie? Nie chodzi nam tu jednak tylko o to, aby soborowe dokumenty znalazły obecnie należne im miejsce obok innych urzędowych wypowiedzi Kościoła, aby pilnie rozpoczęto dokładniejsze badanie historii tego Soboru, i tak dalej. Można bowiem szybko zdławić wewnętrzne wezwanie Soboru, skierowane do Kościoła, i w ten oto sposób uczynić go „nieszkodliwym”. Pojawia się już pewna tendencja, której celem jest przedstawienie dekretów soborowych jako posiadających jedynie „pastoralną” wagę, i tym samym ujawniająca dążenie do zepchnięcia ich do pojedynczego i odizolowanego od całości przekazu wiary sektora. Z tego powodu – zdaniem niektórych – mogłoby właściwie prawie wszystko pozostać tak, jak było za dawnych czasów. Mając tę właśnie tendencję na uwadze zadajemy pytanie: jakie zadania, które nie sposób pominąć, stawia Sobór przed współczesną i przyszłą teologią?

¹ Tytuł oryginału: *Die Herausforderung der Theologie durch das Zweite Vatikanische Konzil*. Wykład wygłoszony 23 marca 1966 roku podczas Międzynarodowego Kongresu Teologicznego, zorganizowanego przez Notre-Dame University (USA). Tekst opublikowany, w: *Schriften zur Theologie VIII*, 13-42.

I

Sobór Watykański II oznacza niewątpliwie „wyzwanie” dla katolickiej teologii, tzn. stawia przed nią nowe zadania, nadaje jej mocniejszą dynamikę oraz otwiera przed nią większą przestrzeń wolności dyskusji. Vaticanum II jest niesłychanie ważny dla katolickiej teologii w pierwszej kolejności dlatego, że jego nauczanie, wyrażone w pozytywny sposób w soborowych dekretach, posiada samo w sobie duże znaczenie teologiczne. Nie spełniło się to, co przed Soborem planowało wielu rzymskich teologów, a co wielu innych napawało obawą. A mianowicie założenie, że na Soborze w jego postanowieniach zostanie wyrażone jedynie to, co już w dotychczasowych oficjalnych wypowiedziach papieży i w teologii szkolnej – pochodzenia neoscholastycznego – było w ostatnim stuleciu przyjętym i oficjalnie głoszonym nauczaniem. W konsekwencji celem teologii miałyby być po prostu dalsze przekazywanie tego, co do tej pory było głoszone, zaś teksty soborowe miałyby znaleźć swe „bezpieczne” miejsce w nowych numerach Denzingera.

Jest faktem, że Sobór we wszystkich wypowiedziach nauczycielskich był bardzo ostrożny i oględny; w istocie uniknął sformułowania wszelkiej nowej definicji dogmatycznej. W jego wypowiedziach znajduje się jednak bardzo wiele z tego, co nie należało do typowego repertuaru przedsoborowej teologii szkolnej. Jest rzeczą naturalną, że każdy Sobór może i zamierza powiedzieć jedynie to, co w jakiś sposób było zawsze obecne w świadomości wiary Kościoła (nawet jeśli wyrażało się to na bardzo różnych poziomach świadomej refleksji)². Z tego względu nie jest możliwe, aby nauczanie ostatniego Soboru było absolutną „nowością”. Nie oznacza to jednak także, aby jego nauczanie miało nieodzownie należeć do repertuaru refleksji teologicznej ostatniego stulecia. Przeciętą świadomość wiary i religijna praktyka jednostki żyje jednak z *explicite* przyjętej teologii akademickiej, z dokonanego przez nią wyboru tematów oraz historycznie uwarunkowanych perspektyw. Mały przykład: w żadnym podręczniku dogmatycznym ani też w żadnym katechizmie ostatniego okresu nie znajdowało się jakiegokolwiek odniesienie do faktu, że sakrament pokuty jest także „po-

² Na temat rozróżnienia pomiędzy tym, co rzeczywiście nie podlega przemianie a obszarem tego, co zmienne z punktu widzenia teologii i dyscypliny kościelnej por. K. Rahner, *Kirche im Wandel*, w: *Schriften zur Theologie* VI, 455-478.

jednaniem z Kościołem”³. Pomimo tego, że jest to jak najbardziej ewidentna pierwotna tradycja, prawda ta nie odgrywa żadnej roli również w życiu obecnych chrześcijan. Jest więc rzeczą dużej wagi, że Sobór niespodziewanie rozsadza ustaloną tematykę podręczników dogmatycznych i katechizmów ostatniego okresu i na nowo ożywia rzeczywistości i prawdy, które konkretnie jeszcze do niedawna nie były obecne w świadomości Kościoła i w nauczaniu akademickich teologów⁴. Przy tym nie jest aż tak bardzo decydującym fakt, że niektóre do tej pory sporne zagadnienia podjęto i – do pewnego stopnia – rozstrzygnięto, i że tym samym postawiono przed teologią zadanie przemyślenia podjętego rozstrzygnięcia, uzasadnienia go i tym samym wyjaśnienia tego, co pozostało jeszcze w jego ujęciu niejasne.

O wiele ważniejszą w soborowych nauczaniach jest okoliczność, że podjęto w nich wiele tematów, które nie były właściwie przedmiotem sporu w teologii oficjalnej, a to oznacza, że nie były one również rzeczywistym przedmiotem jej refleksji. W konsekwencji nie były one uwzględniane, bądź też były uważane za kwestie mało istotne, we wzorujących się na niej katechizmach, jak i w przeciętnej, codziennej świadomości wiary. Pod tym względem Sobór stawia przed teologią znaczące cele i zadania, nakładając na nią obowiązek rozszerzenia i w konsekwencji istotnej restrukturyzacji całościowej tematyki teologii w wielu jej dziedzinach i aspektach. Temat ten poruszymy szczegółowiej w dalszej części artykułu. Ponadto waga Soboru dla teologii wyraża się jeszcze w dwojaki sposób. Sobór pozostawił wiele problemów *świadomie* otwartymi, jako takie dopiero uwydatnił je albo też uznał *explicite*, że wymagają one dalszej refleksji teologicznej. Nie są to tylko problemy, które nie posiadają żadnego rzeczywistego znaczenia dla konkretnego życia Kościoła i chrześcijańskiej egzystencji człowieka, będąc jedynie teologicznymi „subtelnościami”, przeznaczonymi dla teologa z wykształcenia i jego prywatnego zajęcia. Jako przykład weźmy zagadnienie kolegalności biskupów, które nie było szczególnie kontrowersyjnym tematem z racji powątpiewania w zawartą w nim istotę rzeczy⁵, lecz

³ Por. Konstytucja dogmatyczna o Kościele, nr 11. Obszerny komentarz do tej wypowiedzi oraz informacje na temat jej historycznego tła por. K. Rahner, *Das Bußsakrament als „Versöhnung mit der Kirche”*, w: *Schriften zur Theologie* VIII, 447-471.

⁴ Oprócz konkretnych argumentów przytoczonych w cytowanym powyżej artykule, por. K. Rahner, *Vergessene Wahrheiten über das Bußsakrament*, w: *Schriften zur Theologie* II, 143-183.

⁵ Na temat twierdzenia, że kolegalność episkopatu była obecna również w pracach wstępnych Soboru Watykańskiego I, por. wywody autora (z dotyczącą tego zagadnienia literatu-

stało się przedmiotem dyskusji na skutek odkrycia *konkretnych praktycznych* konsekwencji, jakie wynikają z tego nauczania. Jeśli w dalszych rozważaniach będziemy mówić o tego rodzaju argumentach, poruszanych na Soborze, zauważymy pośród nich wiele takich, które posiadają bezpośrednią wagę dla konkretnego życia Kościoła. Widać to przykładowo w Konstytucji o Liturgii, w której poszerzona i pogłębiona teologia chrześcijańskiego kultu oraz konkretne przepisy liturgiczne uzupełniają się oraz warunkują się wzajemnie.

Oprócz tego rozszerzenia i pogłębienia teologicznej tematyki całościowe ukierunkowanie Soboru ujawnia ducha wolności, ujawnia wolę (jak wyraził to papież Paweł VI), aby najpierw studiować problem, a dopiero później rozstrzygać, ujawnia świadomość istnienia problemów oraz szacunek wobec ekspertów w danej dziedzinie (nie zamierzając jednak bojaźliwie pozostawiać im ostatniego słowa, z uwagi na ich ograniczoność w wyniku „zawodowej” jednostronności). Wszystko to wskazuje na fakt, że teologiczna rutyna, która w ostatnim stuleciu bardzo rozpowszechniła się w Kościele, będąc wyrazem przekonania, że w teologii wszystko to, co rzeczywiście istotne, dokonało się, należy obecnie do sposobu myślenia, który odszedł do przeszłości. Wszystko to spełni się jednak wyłącznie pod warunkiem, że teologia dostrzeże dzisiaj tę szansę, jaką ofiaruje jej duch Soboru. Z tego powodu wydaje mi się, że ilościowo szeroka refleksja mariologiczna w ostatnich dziesięcioleciach – sama w sobie całościowo godna pochwały – była *także* (choć nie tylko) znakiem tego po cichu zaakceptowanego założenia, że – za wyjątkiem refleksji retrospektywnej w ramach historii dogmatów – postęp jest jeszcze możliwy tylko na pobocznych obszarach refleksji teologicznej. Tej klasy historyk dogmatów, jakim był Landgraf, wypowiedział bez osłonek tę opinię podczas prywatnej rozmowy⁶.

ra), w: *Das Zweite Vatikanische Konzil. Konstitutionen, Dekrete und Erklärungen. Kommentare I*, Freiburg 1966, 222-225.

⁶ Przy tej okazji widać wyraźnie, że powszechnie wychwalana „wolność od założeń” badań historycznych pozostaje zagadnieniem problematycznym również w teologii. Teologiczna praca o charakterze „spekulatywnym” oraz historyczne badania są zawsze korzystne dla obu stron, a także oddziałują na siebie wzajemnie. Szczególnie pogląd Landgrafa, dotyczący jego interpretacji wczesnej teologii scholastycznej, jest świadectwem zawężenia historycznej perspektywy w wyniku dogmatycznych przedzałożeń. Jako że Landgraf w dużym stopniu pojmował szczytowy okres rozwoju teologii scholastycznej jako nieosiągalne spełnienie teologicznej myśli, był on w stanie postrzegać złożoną sytuację teologiczną wczesnej scholastyki jedynie przez pryzmat teleologicznego zawężenia oraz rozkwitu w szczytowym okresie teologii scholastycznej. Nie dziwi więc, że dynamiczna cecha tego specy-

Faktycznie, można przychylić się do opinii, że np. uzasadniona obrona teologicznych pojęć, dostrzegalna w encyklice *Humani generis*, była niejako wyrazem tego przekonania, które postrzega wprawdzie teologię jako wynik ewolucyjnego rozwoju, obecnie jednak traktuje ją jako rzeczywistość „kompletną”, za wyjątkiem jej obszarów peryferyjnych. Historyczna ewolucja pojęć jest faktem uznanym, w momencie jednak, gdy doszły one do kresu ich rozwoju, są one z każdego punktu widzenia traktowane jako niepodważalne. Ten rodzaj „niwelującego różnice monolityzmu” (*pianische Monolithismus*)⁷ został przełamany. Przynajmniej w swej eklezjologii oraz w Konstytucji „O Objawieniu Bożym” Sobór ukazał, że ten sposób myślenia nie znajduje dzisiaj już żadnej racji bytu. Sobór z pewnością zaoferował teologii mocniejszą świadomość problemów oraz szersze pole do prowadzenia w wolności teologicznych badań.

ficznego sposobu teologicznego myślenia – sama w sobie wysoce zróżnicowana – która być może wzbudziłaby zainteresowanie w naszej obecnej sytuacji teologicznej, nie została przez niego przedstawiona w sposób odpowiedni.

⁷ W celu lepszego zrozumienia tego pojęcia, por. K. Rahner, *Kirchliches Lehramt und Theologie nach dem Konzil*, w: *Stimmen der Zeit* 178 (1966), 404-420, szczeg. 407. Ten sam artykuł, w: *Schriften zur Theologie* VIII, 111-132.

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE	5
Pisma wybrane Karla Rahnera (Tom I)	7
Kilka uwag na temat polskiego tłumaczenia	13

ZAGADNIENIA FUNDAMENTALNE

WYZWANIE POSTAWIONE PRZED TEOLOGIĄ PRZEZ SOBÓR WATYKAŃSKI II	17
TEOLOGIA I ANTROPOLOGIA	46
FILOZOFIA I FILOZOFOWANIE W TEOLOGII	68
HISTORIA DOGMATÓW I TEOLOGII Z W CZORAJ NA DZIŚ	90
PODSTAWOWY WYKŁAD WIARY	125
UWAGI NA TEMAT PROBLEMU „ANONIMOWEGO CHRZEŚCIJANINA”	139
Rzeczywistość „anonimowy chrześcijanin”	141
Teologiczny sens bycia „anonimowym chrześcijaninem”	142
Przy jakich założeniach można mówić o „anonimowym chrześcijaninie”?	146
Rezultaty przedstawionej tezy	151
Perspektywy	152

NAUKA O BOGU

O SPECYFICE CHRZEŚCIJAŃSKIEGO POJĘCIA BOGA	157
Możliwość poznania Boga za pośrednictwem rozumu	157
Skuteczność Objawienia również poza historią religii Izraela i chrześcijaństwa	158

Wczesnobiblijne pojęcie Boga a historia religii starożytnego Bliskiego Wschodu	160
Historyczny rozwój chrześcijańskiego pojęcia Boga	160
Wypowiedzi pozytywne na temat specyfiki chrześcijańskiego pojęcia Boga	161
Relacja między Bogiem a światem	161
Bóg jako Ten, który jest poza światem	161
Samoudzielanie się Boga	162
Wzajemna relacja wolności	163
Historia Objawienia jako historia zbawienia	165
Chrześcijańskie pojęcie Boga	166
PYTANIE CZŁOWIEKA O SENS W OBLICZU ABSOLUTNEJ	
TAJEMNICY BOGA	168
Niepojętość Boga w doktrynie wiary oraz teologicznej tradycji	169
W jaki sposób odwiecznie niepojęty Bóg może być sensem naszego życia?	171
Dwa podstawowe pytania w celu jasno-ciemnego „rozwiązania” aporii	175
Ostateczne spełnienie sensu jedynie w opartym na wolności i miłości przyjęciu niepojętości Boga	182
UWAGI NA TEMAT DOGMATYCZNEGO TRAKTATU „DE TRINITATE”	
	185
UWAGI NA TEMAT NAUKI O BOGU W DOGMATYCE KATOLICKIEJ	
	216
CHRYSOLOGIA	
JEZUS CHRYSZTUS – SENS ŻYCIA	241
Pytanie o sens	242
Pytanie o Jezusa	244
Jezus Chrystus, sens i zbawienie ludzi	249
Wiara w Jezusa Chrystusa	251
KOŚCIELNA CHRYSOLOGIA MIĘDZY EGZEGEZĄ	
A DOGMATYKĄ	253
Uwagi wstępne	253
Historyczny Jezus jako problem dogmatyczny	257
Zmartwychwstanie	275
DWA PODSTAWOWE TYPY CHRYSOLOGII	284
Chrystologia historiozbowca	286
Chrystologia metafizyczna	288

Wzajemny stosunek pomiędzy oboma typami podstawowymi	291
Znaczenie i wiarygodność obu typów podstawowych	293
O TEOLOGII WCIELEŃIA	296
JEDEN POŚREDNIK I RÓŻNORODNOŚĆ POŚREDNICTW	316
POJEDNANIE I IDEA ZASTĘPSTWA	334
Pomniejszenie albo wyolbrzymienie pojęcia grzechu	334
Beznadziejność winy	336
Dialogiczna struktura stawania się winnym	337
Ostateczność wolnej decyzji człowieka	338
Niepojętość Bożego przebaczenia	339
Pojednanie przez Jezusa Chrystusa	340
Przebaczenie przez Bożą łaskę	341
Obiektywny charakter wydarzenia w śmierci Chrystusa na krzyżu	341
Pojednanie z Bogiem jako podstawa pojednania między sobą	342
Pojednanie urzeczywistnione za nas i w naszym imieniu	343
Niewystarczalność interpretacji prawnej	344
Niemożliwość zastąpienia wolnego czynu człowieka przez czyn innej osoby	344
Solidarność ludzi, która sięga aż po ich akty wolności	346
Solidarność w Jezusie Chrystusie	347
INDEKS NAZWISK (WYBÓR).....	351
INDEKS WYPOWIEDZI MAGISTERIUM KOŚCIOŁA	353
INDEKS RZECZOWY	354